

BARBARA KULCZYCKA, BOŻENA GNIAZDOWSKA

DZIAŁALNOŚĆ PEDAGOGICZNA WANDY SZUMAN

Dotychczasowe prace z zakresu historii pedagogiki opiekuńczej dotyczą przede wszystkim jej klasyków: J. Korczaka, K. A. Jeżewskiego, J. Cz. Babickiego. Brak natomiast opracowań dotyczących innych wybitnych wychowawców i teoretyków działalności opiekuńczo-wychowawczej, jak też całościowego opracowania historii pedagogiki opiekuńczej.

Postacią zbyt mało zauważaną w dotychczasowych opracowaniach jest Wanda Szuman. Położyła ona liczne zasługi dla teorii i praktyki opiekuńczo-wychowawczej przede wszystkim w takich dziedzinach, jak: opieka i wychowanie dziecka pozbawionego rodziny własnej, wychowanie i kształcenie dzieci niewidomych, inspirowanie działalności artystycznej ludzi niepełnosprawnych, kształcenie pracowników opieki społecznej.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie bogatej działalności pedagogicznej i społecznej, a także dorobku teoretycznego W. Szuman.

Wanda Szuman urodziła się 3 IV 1890 r. w Toruniu. Pochodziła z rodziny słynącej od kilku pokoleń z zasług w walce o polskość i rozwijanie nauki i kultury polskiej. Jej dziadek, Idzi Szuman, był uczestnikiem Wiosny Ludów w 1848 r., a w 1863 r. - komisarzem powstańczym. Ojciec, Leon Szuman, wsławił się jako lekarz medycyny. Dwaj bracia - Stefan i Jerzy, uczestnicy Powstania Wielkopolskiego, zasłynęli w różnych dziedzinach nauki - Stefan Szuman - jako psycholog, filozof, lekarz, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Jerzy był dziekanem Wydziału Zootechniki Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu, współtwórcą polskiego drobiarstwa. Trzeci brat, Henryk, był jednym z przywódców toruńskiego koła Filomatów (oskarżony na słynnym procesie w 1907 r. przez Prusaków wraz z grupą gimnazjalistów), został księdzem. W czasie I wojny światowej opiekował się osieroconymi dziećmi. Został rozstrzelany 2 X 1939 r. w Fordonie.

Edukację Wanda Szuman zaczęła w Toruniu, gdzie ukończyła X-klasową niemiecką szkołę średnią dla dziewcząt. Później uczyła się w prywatnym Seminarium Nauczycielek Szkół Ludowych w Krakowie, gdzie zdała maturę w 1911 roku. Uzyskawszy nauczycielskie kwalifikacje, wróciła do Torunia, gdzie zaczęła swoją działalność pedagogiczną i społeczną.

Działalność ta była bardzo szeroka i uzależniona od potrzeb, jakie istniały w poszczególnych okresach historycznych. Podczas zaborów była to tajna nauka języka polskiego. Nowe kierunki działania wytyczył wybuch I wojny światowej. Już w 1914 r. W. Szuman założyła stowarzyszenie "Wełnianka", gromadzące kobiety zajmujące się wyrobem rękawiczek, skarpet i szalików dla żołnierzy na front. "Wełnianka" miała także inne cele działalności. Stanowiła ona tajną w pierwszej fazie działania, polską organizację samokształceniową dla dziewcząt. W 1915 r. "Wełnianka" przekształciła się w Komitet Niesienia Pomocy Ofiarom Wojny, zajmujący się organizowaniem zaopatrzenia osób i rodzin cierpiących nędzę i głód w żywność, odzież, itp. Drugim nurtem działalności, w który aktywnie włączyła się w tym czasie W. Szuman, była działalność oświatowa. W 1918 r. założyła Pomorskie Koło Panien, zrzeszające polskie wykształcone dziewczęta, które organizowały kursy oświatowe dla dorosłych i bezpłatne lekcje języka polskiego dla dzieci. Krótko przed zakończeniem wojny podjęta została w Toruniu próba koordynacji całego polskiego ruchu oświatowego przez Powszechne Towarzystwo Pedagogiczne, założone w październiku 1918 r. Do zarządu tego towarzystwa weszła m.in. W. Szuman. Z jej inicjatywy została założona także organizacja Polska Opieka Czerwonego Krzyża, która zajmowała się dostarczaniem odzieży i żywności dla ogromnej rzeszy podróżujących przez Toruń po wybuchu rewolucji listopadowej. Następnie Szuman włączyła się również w inny nurt działalności. Naczelna Rada Ludowa w Poznaniu powierzyła jej funkcję przewodniczącej Komisji Szkolnej na Regencję Kwidzińską, która zajmowała się tworzeniem powiatowych komisji i egzekwowaniem za ich pośrednictwem przyznanego przez władze centralne prawa do trzech godzin tygodniowo języka polskiego i czterech godzin religii po polsku we wszystkich szkołach elementarnych. Ponadto komisja opracowywała statystykę dzieci, szkół i nauczycieli dla potrzeb przyszłego szkolnictwa polskiego. Zajmowała się także organizowaniem kształcenia dorosłych. W tym celu utworzono polskie seminarium dla nauczycieli oraz prowadzono kursy dla nauczycieli. Po roku 1921, kiedy to Pomorze weszło w skład państwa polskiego, zmieniły się potrzeby i kierunki działalności W. Szuman.

W okresie międzywojennym W. Szuman włączyła się aktywnie w tworzenie systemu opieki nad dzieckiem. W tym celu najpierw uzupełniła swoje wykształcenie, podejmując studia w Państwowym Instytucie Pedagogicznym w Warszawie. Po ich ukończeniu wyjechała na roczne stypendium do Francji, Belgii i Anglii, ufundowane przez Ministerstwo Oświaty, w celu opracowania systemu opieki nad sierotami. Zdobyła wiele cennych doświadczeń, które wykorzystała po powrocie do Polski. Dużą zasługą W. Szuman było utworzenie przez nią w 1931 r. "Komitetu Umieszczania Sierot w Rodzinach" wzorowanego na angielskim "Boarding aut Comitetes", zmierzającego do wprowadzenia rodzin zastępczych jako formy opieki nad sierotami. Potrzebę taką

uzasadniła W. Szuman wynikami badań, które prowadziła w sierocińcu kierowanym przez J. Korczaka i w Domu im. ks. Boduena. Badania te wykazały, że dzieci przebywające w zakładach są słabiej rozwinięte niż dzieci przebywające w rodzinach. "Komitet Umieszczania Sierot w Rodzinach" zajmował się wyszukiwaniem zdrowych moralnie rodzin, powierzał im dzieci na wychowanie i udzielał tym rodzinom pomocy materialnej. W. Szuman opracowała wzory umów i innych dokumentów związanych z tą akcją. W ciągu 5 lat w rodzinach zastępczych umieszczono 83 dzieci.

Przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego W. Szuman współpracowała z Cz. Babickim. Przygotowywała wspólnie z nim programy kursów dokształcających dla nauczycieli oraz prowadziła na tych kursach zajęcia. Wykłady przez nią prowadzone dotyczyły głównie opieki nad dzieckiem. Od r. 1933 została dyrektorką Katolickiego Liceum dla Wychowawczyń Przedszkoli w Poznaniu. W tym czasie intensywnie współpracowała z warszawskim Instytutem Pedagogiki Specjalnej, Zakładem Psychologii UJ i z Polską Akademią Nauk. Weszła w skład komitetów redakcyjnych takich czasopism, jak: "Opieka nad dzieckiem", "Życie dziecka", "Wychowanie", "Zagadnienie opieki nad macierzyństwem, dziećmi i młodzieżą w Polsce". Na łamach tych pism umieściła kilkadziesiąt artykułów dotyczących opieki nad dzieckiem. Przejawem społecznego uznania dla kompetencji W. Szuman w sprawach opiekuńczych było powierzenie jej (współ z Babickim) opracowania jednego z sześciu głównych referatów wygłoszonych podczas I Ogólnopolskiego Kongresu Dziecka w 1932 r.

W czasie II wojny W. Szuman prowadziła tajne nauczanie, m.in. w Humińskach, gdzie została wywieziona przez okupanta. W 1942 r. zamieszkała w Radomiu. Tu aktywnie włączyła się w działalność prowadzoną przez Polski Komitet Opiekuńczy na rzecz dzieci. Organizowała akcję umieszczania dzieci w rodzinach zastępczych, pierwszą w historii opieki społecznej tego miasta, świetlicę dla chłopców, punkty dożywiania, kolonie i półkolonie dla około 3 tys. dzieci. Opieką otoczyła nie tylko dzieci, ale również więźniów, wysiedleńców oraz ich rodziny. Organizowała dożywianie, wysyłkę paczek do obozów koncentracyjnych, itp.

W 1945 r., po oswobodzeniu Torunia, W. Szuman wróciła do rodzinnego miasta. Własnymi siłami zorganizowała liceum dla wychowawczyń przedszkoli, przekazując na ten cel własny dom rodzinny. Przez kilka lat była dyrektorką tego liceum. Po zwolnieniu jej z funkcji dyrektora liceum pracowała jako instruktor zajęć terapeutycznych w Zakładach Towarzystwa Prewentoriów i Domów Dziecięcych, a następnie jako psycholog w Okręgowym Pogotowiu Opiekuńczym w Toruniu.

W 1952 r. W. Szuman przeszła na emeryturę, co nie oznacza, że skończyła swoją działalność. I tak, m.in. na zlecenie PAN, prowadziła badania nad rozwojem mowy dzieci w żłobkach i hotelach robotniczych. Pełniła funkcję psychologa rehabilitacyjnego w

szpitalu dziecięcym w Bydgoszczy, w sanatorium dla dzieci w Tucznie-Zdroju oraz w zakładzie dla dzieci niewidomych w Bydgoszczy.

W tym czasie zaczyna się kolejny etap bogatej działalności W. Szuman -praca z niewidomymi. W wyniku doświadczeń zdobytych w pracy z dziećmi niewidomymi powstała książka "O dostępności rysunku dla dzieci niewidomych", w której autorka dowodzi potrzeby udostępniania dzieciom niewidomym rysunku. Przemawiają za tym zamieszczone w książce liczne reprodukcje rysunków dzieci niewidomych.

Obserwacje stosunku rodziców do swojego niewidomego dziecka doprowadziły W. Szuman do napisania książki "Wychowanie niewidomego dziecka", w której wykazała, że wychowanie dziecka niewidomego powinno przebiegać podobnie jak wychowanie rówieśników widzących. Autorka przestrzega rodziców przed nadmiernym rozpieszczaniem dziecka niewidomego. Z myślą o pomocy rodzicom dzieci niewidomych W. Szuman założyła pierwszą w kraju Poradnię dla Rodziców Dzieci Niewidomych.

W latach sześćdziesiątych zaczęła interesować się twórczością artystyczną ludzi bez rąk, niewidomych i głuchoniemych. Pobudzała ich do twórczej, możliwej dla nich pracy, dostarczała im materiały, przybory, często za własne pieniądze, kontaktowała ich ze środowiskiem twórczym.

Obecnie mimo sędziwego wieku (97 lat) W. Szuman nadal interesuje się swymi podopiecznymi. Utrzymuje z nimi kontakt listowny i telefoniczny, doradza, zachęca. Jej mieszkanie jest swoistym muzeum prac osób niepełnosprawnych.

W dowód uznania za pracę W. Szuman była wielokrotnie odznaczana: w 1923 r. Krzyżem Oficerskim Polonia Restituta, za tajne nauczanie, w 1936 r. Złotym Krzyżem Zasługi, w 1960 - Złotą Odznaką Polskiego Związku Niewidomych, w 1966 - Srebrną Odznaką PCK za akcję 1918 r., w 1970 - odznaką Członek Honorowy Sekcji Emerytów ZNP, a w 1971 - Złotą Odznaką Towarzystwa Walki z Kalectwem.

Dorobek pisarski W. Szuman obejmuje kilka książek: "Rysowane wierszyki" (Poznań 1935), "Zabawy z najmłodszymi dziećmi" (Warszawa 1954), "Wychowanie niewidomego dziecka" (Warszawa 1961), "O dostępności rysunku dla dzieci niewidomych" (Warszawa 1967), ponadto kilka broszur, recenzji i około stu artykułów.

Zakres problematyki poruszanej w tych publikacjach jest bardzo szeroki, mają one jednak wspólny temat - "dziecko". Są to publikacje o charakterze popularnym i naukowym. W. Szuman pisała o wychowaniu dzieci w rodzinie. W wymienionej wyżej książce ("Zabawy z najmłodszymi dziećmi") podała propozycje tzw. zabaw paluszkowych, jak np. "Sroczka" czy "Dwa Michały", które stały się bardzo rozpowszechnione w całej Polsce. Jednak najczęściej miejsca poświęciła dzieciom

pozbawionym opieki rodziców. Większość artykułów W. Szuman jest poświęconych tej problematyce. Zawierają one nowatorskie w owych czasach i aktualne do dzisiaj poglądy dotyczące organizowania opieki nad dziećmi. Tak np. W. Szuman postulowała, aby przy umieszczaniu dzieci w zakładach opiekuńczych czy rodzinach zastępczych przestrzegać zasady nierozdzielania rodzeństw i kierować je do tego samego zakładu czy rodziny¹. Proponowała wyszukiwanie dla sierot przebywających w zakładach opiekuńczych "rodziców chrzestnych", którzy odwiedziliby dziecko, zapraszali do siebie, pamiętali o jego imieninach i innych świętach, interesowali się postępami szkolnymi itp.²

Wiele artykułów Szuman dotyczy systemów opieki nad dziećmi stosowanych w innych krajach, głównie w Anglii, bowiem uważała ona, że w Anglii najlepiej zorganizowano opiekę nad sierotami poprzez umieszczenie ich w rodzinach zastępczych.

Również rodzinom zastępczym poświęca Szuman w swych publikacjach wiele miejsca. Wzorując się na systemie stosowanym w Anglii, opracowała i uzasadniła teoretycznie system umieszczania sierot w rodzinach zastępczych. Opracowane przez nią zasady są aktualne i obecnie stosowane. Dotyczą one: 1. dzieci umieszczanych w rodzinach zastępczych, 2. rodzin, do których się dzieci oddaje, 3. osób, którym powierza się nadzór nad dziećmi wraz z rodzinami opiekuńczymi, 4. terenu, na którym umieszcza się dzieci. I tak, jeśli chodzi o dzieci kierowane do rodzin zastępczych, Szuman postulowała, aby były to dzieci małe (wiek ich nie powinien przekraczać 12 lat). Motywowała to tym, że dzieci małe łatwiej zaadoptują się w nowej rodzinie, a ponadto uniknie się w ten sposób niebezpieczeństwa wykorzystywania ich jako siły roboczej. Aby uniknąć sporów o dziecko i jego wychowanie, najlepiej jest umieszczać w rodzinach zastępczych dzieci nie mające nikogo z własnej rodziny. Odnośnie do rodzin, w których umieszcza się dzieci, podkreśla konieczność ich starannego doboru ze względu na możliwości zapewnienia dziecku dobrej opieki. Przestrzega przed oddawaniem dzieci do rodzin, które nie posiadają dostatecznych środków na własne utrzymanie, by nie wykorzystywały dla siebie pieniędzy otrzymywanych na dziecko. Przy wyborze wizytatora wyklucza W. Szuman osoby karane za ważniejsze przestępstwa; dla małych dzieci i dziewcząt mają to być kobiety. Zadaniem wizytatora jest stały kontakt z dzieckiem i jego zastępczą rodziną. Nie bez znaczenia - według W. Szuman - jest również miejscowość, w której dziecko ma zamieszkać. Ważne są warunki zdrowotne danej miejscowości, odległość od szkoły, kościoła. Postuluje, aby nie oddawać do jednej wsi zbyt wielu dzieci, aby nie stworzyć w ten sposób specjalnej warstwy sierot³.

---

¹ W. S z u m a n. Nie zabierajmy sierotom rodzeństwa. "Przewodnik Miłosierdzia" 6:1927 nr 8 s. 191.

² T a ż. O rodziców chrzestnych dla sierot. "Przewodnik Miłosierdzia" 6:1927 nr 5 s. 150.

³ T a ż. System umieszczania sierot w rodzinach. "Ruch Charytatywny" 10:1931 s. 4.

Zdając sobie sprawę, że niemożliwe jest umieszczenie wszystkich dzieci potrzebujących opieki w rodzinach zastępczych, W. Szuman analizuje działalność zakładów opiekuńczych w celu usprawnienia ich działalności. Formułuje 35 zasad dotyczących działalności zakładów opiekuńczych. Zgodnie z nimi zakład m.in. powinien:

- wychowywać sierotę w religijności jej rodziców
- starać się zachować dla sieroty pamięć rodziców oraz miłość i szacunek dla nich
- podtrzymywać i rozwijać miłość rodzeństwa
- organizować życie w zakładzie według wzoru rodzinnego, a więc np. dobierać grupy dzieci różnego wieku i płci
- nie przenosić sierot w różnych okresach dzieciństwa do coraz innych zakładów
- przedłużać opiekę nad sierotą na okres nauki zawodowej oraz na czas pierwszych lat pracy zawodowej
- wyszukiwać opiekunów dla sierot, o które nikt z rodziny nie dba
- ułatwiać wybór zawodu według uzdolnień i zamiłowań
- zapewnić gruntowne przygotowanie zawodowe⁴.

Przedstawione powyżej, nowatorskie na ówczesne czasy poglądy W. Szuman, a przede wszystkim system umieszczania sierot w rodzinach zastępczych oraz zasady działalności zakładów opiekuńczo-wychowawczych dla sierot stanowią cenny dorobek naukowy.

Dorobek naukowy, bogata działalność pedagogiczna i społeczna W. Szuman stawiają ją w rzędzie postaci zasłużonych dla pedagogiki opiekuńczej.

THE PEDAGOGIC ACTIVITIES OF WANDA SZUMAN

S u m m a r y

Wanda Szuman has so far been too little noticed in historical studies of child care. She made important contributions to the theory and practice of care and education, especially in such areas as the care and education of children with no family, education of blind children, stimulating artistic creation in the disabled and education of social workers. Her achievements in the pedagogy of care consisted first of all in the design and implementation of a system for placing orphans in foster families.

---

⁴ T a ż. Szkoły nowego typu a zakłady dla sierot. "Wychowawca" 1928 nr 2 s. 46-53.